

**Molnár Dániel,**  
a Századvég Gazdaságkutató Zrt. makrogazdasági elemzője, a Budapesti  
Corvinus Egyetem doktorandusza

E-mail: molnar.daniel@szazadveg.hu

**Regős Gábor,**  
a Századvég Gazdaságkutató Zrt. makrogazdasági üzletágvezetője

E-mail: regos@szazadveg.hu

**Horváth Diána,**  
a Századvég Gazdaságkutató Zrt. makrogazdasági elemzője, a Budapesti  
Corvinus Egyetem doktorandusza

E-mail: horvath.dia@szazadveg.hu

MODERN (?), ÚJ (?) VILÁG?<sup>1</sup>

2020-ban gyökeresen megváltozott az életünk. Talán már sose térünk vissza a korábban megszokott kerékvágásba, ugyanakkor felmerül kérdésként az is, hogy vissza akarunk-e térni a korábbi életünkhöz, illetve meg kell-e próbálnunk visszatérni hozzá, vagy az elmúlt egy év tapasztalatainak arra kell ösztönöznie minket, hogy új utakat keressünk.

### **Mi változott?**

Mielőtt megvizsgálánk, hogy mi várható a vírushelyzet elmúltával (visszahúzódásával?), érdemes megnézni, hogy mi az, ami megváltozott az életünkben, a gazdaságban. A gazdaságokat világszerte jelentős sokkhatás érte 2020 első felében: a koronavírus elterjedése nyomán az élet megállt, az ellátási láncok megszakadtak, a gazdaság teljesítménye bezuhant. Bizonytalanság uralkodott el.

Ezek voltak az első tünetek. Azóta is sok minden változott mind a mindennapi életünkben, mind pedig a gazdaságban. Az egyes kormányzatok korábban elképzelhetetlen mértékű fiskális stimulusokat juttattak a gazdaságba: átmenetileg vagy tartósan átvállalták a vállalkozások bérköltségeit, támogatást nyújtottak nekik a túl-

<sup>1</sup> <https://doi.org/10.47630/KULG.2021.65.1-2.77>

éléshez. Ahogy a válság természete, úgy a válságkezelés módja is sok tekintetben eltért az előző válságnál tapasztalttól, a kormányzatok és a nemzetközi szervezetek levonták a korábbi válságkezelés tanulságait. Ennek jegyében vezették be Magyarországon a hiteltörlesztési moratóriumot, illetve az előző válság esetében tapasztalt prociklikus (válság idején „megszorító”) fiskális politika helyett most anticiklikus, költséges politika lépett életbe. Ezt a kormányzati politika változása mellett a nemzetközi szervezetek hozzáállásának módosulása is segítette, amelyek a korábbiakkal szemben most már nem ragaszkodnak a szigorú fiskális szabályokhoz, azaz a magas hiány a 2020-as évben az egész világot jellemzi.

Míg a fiskális politika levonta a korábbi válság tanulságait, és ennek megfelelően tudott cselekedni, a monetáris politika nehezebb helyzetben volt. A jegybank a konvencionális eszköztárát nagyrészt már kihasználta, a kamatok csökkentésére kevés lehetősége maradt. Ennek ellenére – természetesen nem konvencionális eszközökkel – lazítani próbált, de a szerepe talán kisebb volt, mint a fiskális politikáé. Ezt természetesen az is magyarázhatja, hogy a mostani válság nem pénzpiaci eredetű, így nem is pénzpiaci beavatkozás tudja megoldani, hanem reálgazdasági. Ugyanakkor a monetáris politikának abban mindenképpen van szerepe, hogy a válság nem fertőzte meg (eddig) a pénzügyi rendszert, nem alakultak ki pénzügyi válságok.

Megváltoztak a gazdaságpolitika prioritásai is. Miközben korábban a növekedés, az innováció és a zöld gazdaság voltak a kulcsszavak, ezek a vírushelyzettel átmenetileg (?) háttérbe szorultak. Előtérbe kerültek olyan kifejezések, mint a bajban lévő ágazatok támogatása, bértámogatás, digitalizáció, adókönyvités, egészségügy. Természetesen nem minden esetben történt csak tüneti kezelés, hiszen több helyen (így Magyarországon is) igyekeztek a vállalatok beruházási kedvét olcsó forrásokkal élénkíteni, de a fő prioritás sok vállalkozás számára világszerte a túlélés maradt. A koronavírus okozta válság a korábbi problémák egy részét átmenetileg megoldotta, például a leállások és a home office elterjedése miatt csökkent a károsanyag-kibocsátás – de csak átmenetileg.

Az elmúlt éveket, évtizedeket az egyre erősödő globalizáció jellemezte, amelynek az egyik fő következménye az egyre hosszabb és hosszabb ellátási láncok kialakulása volt. A vírus elterjedésével és az annak megfékezését célzó kormányzati intézkedések életbe léptetésével azonban ezek a láncok megszakadtak, a vállalatok ellátása akadózni kezdett vagy teljes egészében megszűnt. A probléma megoldásaként előtérbe kerültek (átmenetileg? tartósan?) a lokális megoldások, ezáltal pedig a hazai beszállítók versenyhelyzetbe kerültek.

Megváltozott továbbá a vállalatok viselkedése is. A munkaerőpiac hirtelen és nagymértékben rugalmasabbá vált azzal, hogy a munkáltatók jelentős hányada lehetővé tette dolgozói számára a távmunkát. E folyamat végbemenetele évek óta várható volt és már el is kezdődött, a járványhelyzet csak drasztikus mértékben felgyorsította azt. Előtérbe került továbbá a vállalatok körében a digitalizáció is: a vállalatvezetők felismerték az online értékesítés előnyeit az offline értékesítéssel szemben. Ez sokak számára merőben új kihívásokat eredményezett; amely vállalatok ennek meg tudnak felelni, nyertesén kerülhetnek ki a jelenlegi helyzetből. A digitalizáció felé ugyanakkor még hosszú út vezet, amelyhez a koronavírus csupán a kezdő lökést adta meg.

Megváltozott a mindennapi élet is. Sok szolgáltatás (koncertek, színház, utazás) elérhetetlenné vált. Az egészségügyi rendszer teljesen átalakult. Telefonon gyógyítanak. A munka világa és némely esetben a gyermek oktatása beköltözött a nappaliba. Maszkot hordunk. Távolságot tartunk. Sokkal többet vásárolunk online, mint korábban. A vírus és az ehhez kapcsolódó válsághelyzet tehát mindannyiunk életének részévé vált. Kérdés, meddig. És hogy mi lesz utána.

### **A fiskális politika jövője**

Az elmúlt években az Európai Unió legtöbb tagországa fegyelmezett fiskális politikát folytatott. Magyarországon a GDP-arányos költségvetési deficit stabilan két százalék körül alakult, ami a 2012-t megelőző időszaknál sokkal kedvezőbb és egyben nagyobb fiskális fegyelmezettséget is mutat. Eközben az Európai Unió tagországainak többsége – lassuló gazdasági növekedés mellett is – költségvetési többletet halmozott fel.

Egy gazdasági válság természetesen rontja a költségvetés helyzetét. A kormányzatok támogató gazdaságpolitikája még inkább. Ez azonban rövid távon még megengedhető. Az Európai Bizottság őszi előrejelzése éves szinten a GDP-arányos deficitet az unió egészében 8,4 százalékra várja, azonban néhány, korábban is eladósodott országban a hiány a prognózis szerint 10 százalék fölé ugorhat (például Franciaország, Olaszország, Spanyolország esetében). Ezzel párhuzamosan az államadósság-ráta az unió átlagában 14,7 százalékpontos növekedéssel 93,9 százalékra emelkedhet, miközben számos tagországa meghaladja majd a 100, sőt Görögországa a 200 százalékot is. Bár lesznek országok, amelyekben az államadósság szintje továbbra is alacsony marad.

Az ilyen magas szintű államadósság kérdéseket vet fel, az országokként jelentősen különböző mértéke pedig az egyes tagállamok gazdaságpolitikájának egységeségét, végső soron pedig a közös gazdasági fellépést veszélyezteti. Bár rövid távon a válságra – és a jegybankok finanszírozására – való tekintettel a magas hiány elnézhető, és a piacok el is nézik, kérdés, hogy meddig. Pillanatnyilag lélegeztető gépen lehet tartani vállalatokat vagy akár társadalmi csoportokat, de a végtelenségig ez sem tartható fenn.

Kérdés, hogy a piacok meddig tolerálják a magas hiányt vagy esetleg mikor kezdenek el büntetni. Erre természetesen fel kell készülniük a kormányzatoknak. A mostani fiskális politika tehát hosszú távon nem lesz része a modern (?), új (?) világnak, vissza kell térni a fegyelmezettségre. Ha lesznek olyan ágazatok, amelyek még több év múlva létfenntartási támogatásra szorulnak, akkor ott cselekedni kell, ott elkerülhetetlen lesz a szerkezet átalakítása.

A modern (?), új (?) világban a fiskális konszolidációnak tehát gyorsnak kell lennie, de semmiképpen nem azonnalinak, hiszen az idő előtti költségvetési szigorítás az éledező gazdaságoknak jelentene újabb pofont. Meg kell találni az egyensúlyt.

### **A monetáris politika jövője**

A monetáris politika szerepe a jelenlegi válságban, például a 2008-ashoz viszonyítva sokkal korlátozottabb, aminek elsődleges oka, hogy a jegybankok mozgásterre jelentősen leszűkült. A legutóbbi válság óta a szükséges védőhálót nem sikerült kialakítani, az alapkamatok nulla közeli szinten ragadtak, illetve nem valósult meg a felhalmozott állampapír-állományok leépítése sem (az Európai Központi Bank esetében). Ez elsősorban azzal járt, hogy a jegybankok a mostani válság során leginkább a fiskális politika támogatóiként tudtak csak fellépni, az eszközvásárlások felpörgetése révén sikerült elkerülni a fiskális stimulusok finanszírozási költségének drasztikus emelkedését.

Hasonlóan a fiskális politikához, a válság elmúlását követően a monetáris politika sem kezdhet azonnali drasztikus szigorításba, mert egy bizonytalan gazdasági környezetben az is tovaggyűrűző negatív sokkhatásként jelentkezne. Gyors normalizálódás annak ellenére sem várható, hogy a jelenleg alkalmazott eszközök torzítják a piaci folyamatokat és jelentős kockázati tényezőket jelentenek a befektetői kockázatvállalás növekedésén és a jegybankmérleg felduzzadásán keresztül. Így tehát az alacsony kamatok és a jegybanki forrásbőség időszaka hosszabb távon velünk

marad. Ebből kifolyólag a monetáris politika a következő időszakban némiképp háttérbe szorulhat. Előfordulhat, hogy az inflációs célkövetés rendszerét is átértékelik, és így nagyobb szerep hárulhat a jegybankokra a reálgazdasági stabilitás megteremtésében és a fiskális politika támogatásában.

### **Hogyan változik az életünk?**

Gyökeres változásokon ment keresztül az életünk az elmúlt hónapok során. Ezek között voltak pozitív változások, például a távmunka lehetőségének kiszélesedése, de voltak negatívak is, mint a társas kapcsolatok minimalizálása vagy a kikapcsolódási lehetőségek elérhetetlenné válása. Kérdésként adódik, mely változások maradnak velünk a későbbiek során is, illetve milyen új keletű helyzetekkel szembesülhetünk a jövőben.

A munka világa a vírus hatására jelentősen átalakult. A távmunka bevezetésével sok munkahelyet sikerült megmenteni, a vállalatok és a munkavállalók rendkívüli gyorsasággal álltak át az otthoni munkavégzésre. Hosszabb távon ez a folyamat a munkakörök egy részében sokkal rugalmasabb munkavégzést tesz lehetővé, így a munkavállalók a mindennapi életüket könnyebben összeegyeztethetik a munkájukkal. A munkáltatók rugalmas hozzáállásával a munkavállalók lojalitása nőtt. Az előnyökön túl azonban fontos kitérni a hátrányokra is. Ez a foglalkoztatási forma hosszú távon nem tartható fenn állandó jelleggel, mivel jelentős erkölcsi kockázat merül fel; a munkáltató ugyanis képtelen ellenőrizni a munkavállaló munkavégzését. Emellett a személyes kapcsolatok hiánya a hatékonyság romlását is eredményezheti, de az otthoni munkavégzés során számos zavaró tényező is felmerül. Épp ezért a járvány elmúltával a munkavállalók vélhetően visszatérnek a megszokott munkakörnyezetükbe, de a home office lehetősége velünk marad majd. Ennek oka, hogy egy külső sokkhatás esetén, mint amilyen a koronavírus-járvány is, az otthoni munkavégzés lehetősége a munkavállalók fejében a stabil munkahellyel kapcsolódott össze, illetve a lehetőség fenntartása vonzóbbá teszi a munkahelyeket. A jövőben a munkavállalás során a korábbiaktól eltérő aspektusok érvényesülnek majd, a távmunka lehetősége kritériumként merülhet fel. Érdekes lesz, hogy hogyan alakul az egyterű, nagy irodák sorsa, ahol sokan dolgoznak egy légtérben. Vajon átalakul-e az irodakultúra, illetve az irodapiac?

A változások nem csupán a munkavégzést érintették, egyik napról a másikra az iskola is beköltözött az otthonunkba. A digitális tanrend meghirdetésével a gyerekek, a szülők és a tanárok is komoly kihívásokkal szembesültek. Az eddig megszok-

kott környezet helyett a gyermekeknek most a szülői házban kellett elsajátítaniuk a későbbiek során szükséges képességeket. Olyan eszközöket kellett használniuk, amelyeket korábban nem vagy legalábbis nem ilyen céllal használtak. A szülők pedig rákényszerültek, hogy támogassák, felügyeljék őket, miközben a munkájukban is helyt kellett állniuk. Az esetek egy részében a home office megoldást jelentett a fenti dilemmára, mindazonáltal az egyensúly megteremtése korántsem egyszerű feladat.

A digitális ismeretek hiánya azonban nem csak a gyerekek körében jelentett problémát. Az oktatóknak egyik napról a másikra olyan új eszközöket, platformokat kellett alkalmazniuk, amelyeket korábban nem ismertek, nem használtak. Voltak, akik sikeresen alkalmazkodtak a megváltozott körülményekhez, egyes esetekben viszont a digitális eszközökre való áttérés az oktatás hatékonyságának a rovására ment. A digitális oktatás hatékonyságával szemben épp ezért számos kritika merült fel, és egyetértés mutatkozik abban, hogy a jelenléti oktatást nem helyettesítheti. Emiatt a járvány elmúltával várhatóan visszatér a tantermi oktatás, ellenben a digitális eszközök alkalmazása a jövőben is elterjedtebb maradhat, a digitalizáció folytatódik. A fenti folyamat hosszú távon a digitális készségek fejlődését eredményezi, amely területen az eNet 2018-as kutatása alapján<sup>2</sup> még van hová fejlődünk: a megkérdezettek 23 százaléka saját bevallása alapján egyáltalán nem, míg további 27 százalékuk csupán alacsony szintű digitális kompetenciákkal rendelkezett. A digitális kompetenciák fejlesztése azért is fontos, mivel a munkavállalás során számos esetben alapvető elvárásként fogalmazódik meg.

A járvány hónapjaiban átalakult az egészségügyi ellátórendszer is. A személyes jelenlétet felváltotta a telemedicina. Az ágazat digitalizációja felgyorsult, a papíralapú működés részben átkerült az online térbe. Bár a vírus terjedését a kontaktusok számának ilyen jellegű csökkentése némiképp fékezte, hosszú távon azonban a személyes gyógyítás visszatérésével egy hibrid rendszer kialakulása várható. A digitalizáció eddigi vívmányainak megőrzése mellett szükséges a rendszer hatékonyságának javítása. Az átalakulás folyamata azonban hosszú, tele bonyodalmakkal, így a megvalósítása még éveket vehet igénybe.

Számos szolgáltatás – színház, mozi vagy épp vendéglátóhely – a bevezetett korlátozásokkal elérhetetlenné vált. Utazási szokásainkat felülírta a bizonytalanság, a félelem: a biztonság került előtérbe, amely felértékelte a belföldi utazások jelentőségét a külföldiekkel szemben. Sok esetben a határzárak szabtak gátat a külföldi

<sup>2</sup> <https://enet.hu/news/three-quarters-of-internet-users-consciously-improve-their-digital-literacy-for-their-own-advancement/?lang=en> (2021. január 8.)

utazásoknak. A járvány leküzdését követően a szolgáltató szektorban gyors fellendülés várható, ellenben az utazási kedv csak hosszabb idő alatt tér vissza a korábbi szintjére – bár a korlátozások feloldását követően először itt is gyors felpattanásra lehet számítani. A nemzetközi turizmus ismételt beindulásának az oltásigazolás elvárása is gátat szabhat.

Összességében véve a koronavírus nyomán elindult digitalizáció vívmányai a továbbiakban is velük maradnak, de talán kevésbé lesznek kihasználva, mint a vírushelyzet alatt. A fogyasztói szokások átalakulásával a vásárlások jelentős része az offline térből átkerül az online térbe. Az ügyintézés kapcsán is előtérbe kerülnek majd a digitális megoldások (például az online bankolás, az e-recept). Remélhetőleg mindez azzal társul, hogy a jelenleg nem elérhető szolgáltatások ismét hozzáférhetővé válnak, valamint utazásaink a kikapcsolódásról és nem a félelemről szólnak majd.

### **És mi történik a gazdaságban?**

Az elmúlt évek fő hívószavai a digitalizáció és a klímaváltozás elleni harc voltak. Ironikus módon a koronavírus-válság mind a két területen előrelépést hozott: a digitális megoldások iránti igény kikényszerítette a digitalizáció felpörgetését, míg a közlekedés háttérbe szorulása mérsékelte a levegőbe jutó károsanyag-mennyiséget és ezzel javította a levegő minőségét. Bár a járvány hatására a digitális és zöld irányvonal ideiglenesen háttérbe szorult, a helyükbe az egészség és a gazdaság védelme lépett, hosszabb távon azonban várhatóan ismét az előbbiek kerülnek előtérbe. Ennek oka többértű: egyrészt olyan területekről beszélünk, ahol a kitűzött célok elérése piaci körülmények közt nem fog megvalósulni, másrészt mindkét esetben hosszú folyamatról van szó, amelynek még csupán az elején járunk.

A gazdaság zöldítésébe való befektetés költségvonzata jelentős, így a vállalatoknak nem feltétlen áll érdekükben belevágni ezekbe, míg a háztartások részéről hiányzik hozzá a megfelelő forrás. Külső ösztönzők nélkül tehát a helyzet kedvezőtlen.

A két terület kiemelt szerepét támasztja alá az is, hogy az új uniós költségvetési ciklus prioritásai között a Covid-19 utáni helyreállítás mellett megjelenik a zöld és a digitális átállás. Az új ciklus 1 824,3 milliárd eurós forrása két részből tevődik össze: a többéves pénzügyi keret 1074,3 milliárd, valamint az Új Nemzedék EU 750 milliárd eurós keretéből. Utóbbin belül a Helyreállítási és Rezilienciaépítési Eszköz (RRF) uniós szinten 672,5 milliárd euró forrást jelent támogatás és hitel formájában. Magyarország számára ebből a 2021–2022-es időszakban 2018-as áron

számolva több mint 4,3 milliárd, míg 2023-ban 1,9 milliárd euró támogatás jut (továbbá 9 milliárd euró hitelt hívhat le). A forrásokat ugyanakkor csak célzottan lehet felhasználni: legalább 37 százalékot zöld célok megvalósítására, 20 százalékot pedig a digitális átállás elősegítésére kell fordítani.

Ezek a források kiemelt segítséget jelenthetnek a gazdaság talpra állításában, a növekedés ismételt beindításában. A kérdés ugyanakkor az, hogy sikerül-e megtalálni azokat a pontokat, beavatkozási területeket, ahol a legnagyobb előrelépést lehet elérni, ahol a források a legnagyobb mértékben hasznosulhatnak. Például az energiahatékonyság fejlesztése a vállalatok vagy a háztartások körében hatékonyabb-e, figyelembe véve a károsanyag-kibocsátásra, illetve a költségek csökkentése révén az aggregált keresletre gyakorolt hatásokat.

A gazdaságvédelem, a gazdaság újraindítása jegyében a hazai vállalkozások támogatása még inkább általános jelenséggé vált. A hazai jelleget erősíti továbbá az ellátási láncok felbomlása majd újraszerveződése is, a kezdeti időszakban elsődlegesen lokális megoldások alkalmazásával. Hosszabb távon arra számíthatunk, hogy ez a folyamat fennmarad, a vállalatok igyekeznek majd a túlságosan megnyúló termelési láncokat elkerülni, ami azonban – mivel a meglévő komparatív előnyöket nem tudják majd megfelelően kiaknázni – a hatékonyság romlásával járhat. Kérdés, hogy a lokalizálódás hol megy majd végbe: a végfelhasználás helyén, Európában, vagy a termelési folyamatok nagyobb szegmensét helyezik át a fejlődő országokba. Ebből a szempontból kiemelten fontos lehet, hogy melyek azok a gazdaságok, amelyek képesek megfelelő gazdasági-üzleti környezetet biztosítani a vállalati befektetések számára. A legvonzóbb befektetési környezettel rendelkező országok számára ez jelentős növekedési potenciált hordoz magában.

Különös figyelmet kell szentelni a gazdaság újraindítása során a fogyasztásnak is, az óvatossági motívum felerősödése ugyanis a lakosság körében a fogyasztás lassú helyreállását erősíti. A tavaszi lezárás idején a pénzügyi tartalék jelentősége nőtt, a háztartások a nagyobb kiadásait elhalasztották, tartalékolni kezdtek. Bár a későbbiekben ezek pótlása megtörténik, a bizonytalanság nem fog egyik napról a másikra eltűnni. A lakossági tartalékok azonban nem csak az óvatosság miatt növekedtek, ebben jelentős szerepe van annak is, hogy nincs hol költeni: az éttermek bezártak, utazni nem lehet, számos szolgáltatás elérhetetlenné vált. Ezek „felszabadítása” a gazdaság újraindításához is elengedhetetlen – minél tovább elérhetetlenek maradnak ezek a szolgáltatások, annál tartósabbak lehetnek a károk is. Kérdés tehát, hogy az újraindulás pillanatáig az ezen ágazatokban működő cégek mekkora része lesz képes túlélni.



A jelenlegi helyzetben az egészségügy kiemelt figyelmet kapott, előkerültek olyan hibák, hiányosságok, amelyek korábban nem mindenki számára voltak egyértelműen láthatóak. Emiatt az egészségügy fejlesztése a következő időszakban kiemelt szerephez juthat, már csak a társadalmi elvárás nyomán is. Kérdés ugyanakkor, hogy az ehhez szükséges többletráfordításokat a kormányzatok honnan fogják előteremteni, és melyek lesznek azok a területek, amelyek a következő időszakban kevesebb forráshoz jutnak.

Európában (és benne Magyarországon) a versenyképesség javítása a kutatás-fejlesztés támogatása, valamint az oktatás hatékonyságának növelése révén nem maradhat el, különben a régió világgazdaságban betöltött szerepe tovább csökken. Az oktatásra, illetve a kutatásra és fejlesztésre fordított összegek ugyanakkor csak hosszú távon megtérülő beruházások (a megtérülésük viszont ekkor többszörös), nem képesek azonnal dinamizálni a növekedést. Ebből kifolyólag nem szabad, hogy a két terület háttérbe szoruljon a már rövid távon is növekedést eredményező fejlesztésekkel szemben.

## Összegzés

Ahogy láttuk, rövid idő alatt jelentősen átalakult az életünk, azonban a járvány leküzdését követően számíthatunk bizonyos területeken a visszarendeződésre. Ám ezt követően sem dőlhetünk hátra, rengeteg feladatunk van az oktatás fejlesztésétől kezdve a versenyképesség javításán át a gazdaság zöldítéséig. Ugyanakkor a járvány közepén meghozott, elengedhetetlen kormányzati intézkedések miatt a rendelkezésre álló források szűkösek. Az államadósság érdemben emelkedett, amelynek leépítését nem lehet sokáig halogatni, és a jegybankok sem tarthatják fenn hosszú távon a jelenlegi laza monetáris politikájukat. A közeljövőben a kulcskérdés az lesz, hogy mely országok tudják majd megtalálni a megfelelő egyensúlyt a különböző területek között, illetve melyek lesznek azok, amelyek a szűkösen rendelkezésre álló erőforrásokat a lehető leghatékonyabban tudják elkölteni. A modern, új világ nem alakul ki magától.